

Balkan Harbinde Kadınlarımızın Konferansları

Şefika KURNAZ*

Osmanlılar zamanındaki batılılaşma hareketleri sonucunda, Türk kadınının sosyal hayattaki yeri değişmeye başlar. Tanzimat öncesinde - özellikle şehirlerde- aile içi faaliyetlerle sınırlı kalan kadın, sonraki yıllarda ev dışında da çeşitli roller üstlenir. Eğitim alanında başlayan bu hareket, zamanla diğer alanlara da yansır.

Tanzimat döneminde ortaokula (1859) ve öğretmen okuluna (1871) gitme hakkı elde eden kadınlarımız, ebe (1845) ve öğretmen (1873) olarak ilk defa çalışma hayatına girmeyi de başarır. Aynı dönemde, kadını toplumda bir yere oturtmaya yönelik bazı hukukî düzenlemelerin yapıldığı görülür.

Kadınların eğitim imkânına kavuşması, onların zamanla yayın faaliyetlerini yönelmesine yol açar. Bunun sonucunda, kadınların yaygın eğitimini sağlamak amacıyla 3 gazete yayın hayatına girer. II. Abdulhamid döneminde bu gazete ve dergi sayısı 10'a yükselir.

II. Meşrutiyet'in ilânı ile ülke çapında esen hürriyet rüzgârı kadınlarımızı da olumlu yönde etkiler. Dernek ve yayın faaliyetleri artar, eğitim alanında üniversite düzeyine ulaşılır (1914). Balkan Harbi'ne kadar 8 olan dernek sayısı, daha sonra 32'ye kadar yükselir. Kadınlar için çıkarılan gazete ve dergi sayısı ise 6'dan 16'ya ulaşır(1).

Bu gelişmeler, büyük şehirlerle sınırlı kalsa bile, Türk kadınlarının kültür seviyesini yükseltmiş, memleket meseleleriyle yakından ilgilenmelerini sağlamıştır. Bunun en önemli uygulamalarından birisi Balkan Harbi sırasında ortaya çıkmıştır. Harp süresince yayın faaliyetlerini artıran, yardım toplama-

yan, hatta bizzat cepheye gidip geri hizmetlerde çalışan kadınlarımız, konferanslar da düzenleyerek kadınların katkılarını artırmaya çalışmışlardır.

Bizim bu incelememiz de, bu amaçla düzenlenen iki toplantıdaki konuşmaları konu almaktadır. **Kadınlarımızın İctimâları** (Tanin Matbaası, İstanbul 1329) adıyla basılan bu konuşmalar, içinde Halide Edip, Fatma Âliye, Nigâr binti Osman, İhsan Raif gibi meşhur simaların da bulunduğu 14 hanımın konuşmasını ihtiva etmektedir. Dinleyicileri etkileyici ve muhtevalı konuşmalar arasında heyecanlı şiirlere de yer verilmiştir. Bunlar Halide Edib'in "Koşalım Tehlikede çünkü Vatan" (2), Nigâr binti Osman'ın " Vatan "(3), İhsan Raif in "Feryâd-ı Vicdan"(4), Aka Gündüz'ün "Bozgun" (5) ve "Mahkeme-i Kübrâ"(6) isimli şiirleridir. Aka Gündüz'ün şiirleri Kız İdadisi öğrencilerinden Mebrûke Hanım tarafından, diğerleri bizzat şairlerince okunmuştur.

Konferanstaki konuşmaların değerlendirilmesine geçmeden önce, konuşmacılar hakkında bilgi vermenin faydalı olacağı inancını taşıyoruz. Ancak, konuşmacılardan, Kız İdadisi öğrencilerinden Mebrûke, Zehra, Firdevs Hanımlar, Anadolu Hisarı İttihat ve Terakki Kız Mektebi öğrencisi Muzaffer, Fehime Nüzhet, Huriye Bahâ ve Nezihe Muhlis Hanımlar hakkında bilgi edinemedik. Diğerlerinden kısaca bahsedeceğiz.

Fatma Âliye (1862-1936)(7): Tarihçi Cevdet Paşa'nın kızıdır. Özel öğrenim görmüştür. Fransızca çevirileri, makaleleri ve tarihî eserleri ile tanınmıştır. İlk kadın romancımızdır. **Refet** (1898), **Udî** (1899),

Enîn (1910), **Muhâdarât** (1892) gibi romanları vardır. **Nisvân-ı İslâm, İstîlâyı İslâm, Mahmut Esat Efendi'nin Teaddüd-i Zevcâtına Zeyl** gibi eserleri ile genç kızlarımıza örnek olmuştur. Eserlerinden bazıları Fransızca, İngilizce ve Arapça'ya tercüme edilmiştir(8). Meşrutiyetin ilânından sonra edebî kişiliği Halide Edip'in gölgesinde kalmaya başlamıştır(9).

Kadın haklarını İslâmî ölçüler içinde savunmuştur (10). Bilhassa, çok evliliği savunan Mahmut Esat Efendi'ye karşı savaş açmış, tartışmasını basın yoluyla da sürdürmüştür(11).

Fatma Âliye sosyal yardım faaliyetlerinde de bulunmuştur. 1896 yılında Yunan Harbi sırasında yaralıları yardım için ailelerden yardım toplamıştır. Ayrıca Tercümân-ı Hakikat vasıtasıyla Türk kadınlarını çarpışan askerlere yardıma çağırmıştır. Yardımlar öylesine çok oldu ki, gazete binası bunları almaya yetmedi. O, böylece, daha sonra yürütülecek olan bu tür kampanyaların öncülüğünü yapmış oldu. Yine Balkan Harbi'nde yardım amacıyla kurulan **Cemiyet-i İmdadiye'nin** başkanlığını yürüttü*¹².

Halide Edip Adıvar (1884-1964): Amerikan Kız Koleji'ni bitirmiş İstanbul Kız Öğretmen Okulu ve Kız Lisesi'nde öğretmenlik ve müfettişlik yapmıştır. Dârülfünûn'da Garp Edebiyatı dersleri okutmuştur*¹³.

1909'da **Teâlî-i Nisvân Cemiyeti'ni** kuran Halide Edip, Balkan Harbi'nden sonra gelişen Türk Milliyetçiliği fikrinden etkilenmiş ve bu yıllarda Türk Ocağı ile tanışmıştır*¹⁴.

Arap vilayetlerinde Fransız ve Arapların zararlı propagandalarını önlemek amacıyla Beyrut Koleji'ne müdire olarak atanmıştır (1917)(15).

Balkan ve Sakarya savaşlarında yaralılara hasta-bakıcılık da yapan Halide Edip, Millî Mücadele'deki önemli görevlerinden dolayı Atatürk'ün takdirini kazanmış ve onbaşı rütbesini alan ilk kadın olmuştur.

1926'da Türkiye'den ayrılmak zorunda kalan Halide Edip, İngiltere ve Fransa'da bulundu. Yakın Doğu ile ilgili konferanslar vererek Amerika'yı do-laştı (1928-29). Columbia Üniversitesi Bernard College'de Türk Tarihi dersleri okuttu. 1939'da Türkiye'ye döndükten sonra, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Edebiyatı profesörlüğüne getirildi (1940).

Halide Edip'in yazı hayatı **Tanin** gazetesindeki yazıları ile başlamış, **Şehbâl, Mehâsin, Resimli Kitap, Büyük Mecmua, Vakit, Akşam, Türk Yurdu,**

Hâkimiyet-i Milliye gibi gazete ve dergilerde devam etmiştir. Başlıca Eserleri, **Handan, Yeni Turan, Ateşten Gömlek, Vurun Kahbeye, Sinekli Bakkal, Dağa Çıkan Kurt, İzmir'den Bursa'ya (Yakup Kadri, Fatih Rıfki ve Mehmet Âsım'la birlikte), Mor Salkım Ev, Türkün Ateşle İmtihanı, Kenan Çobanları, İngiliz Edebiyatı Tarihi, Türkiye'de Şark-Garp-Amerikan Tesirleri, Turkey Faces West**(16).

Nakiye (Elgün) Hanım: 1882'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Kız Öğretmen Okulu mezunudur (1901). Aynı okulda Edebiyat öğretmenliği yaptı. Meşrutiyet'ten sonra Fevziye Lisesi Müdiresi olarak Cumhuriyet'e kadar görev yaptı. Bundan sonra İstanbul Kız Lisesi Müdürü oldu. Türk Ocağı, Halkevi, Kızılay ve Hava Kurumu'nda üye olarak çalıştı. 1930'dan itibaren İstanbul Belediyesi Umumi Meclisi'nde 5 yıl süreyle encümen üyesi olarak görev yaptı. 1935'de Erzurum milletvekili seçildi (17).

Nigâr Bint-i Osman (1856-1918): Macar Osman Paşa'nın kızıdır. Türkçe, Arapça, Farsça okumuş, Fransız Kız Mektebi'nde Fransızca tahsil etmiştir. Almanca ve Rumca da bilir, Doğu ve Batı müziği ile de ilgilenirdi. Başlıca eserleri, **Efsûs, Nîrân, Aks-i Sadâ, Elhân-ı Vatan'dır**. Birçok şiiri bestelenmiştir. Hatıraları **Hayatımın Hikâyesi** adı ile yayınlanmıştır. **Servet-i Fünûn** ve **Hanımlara Mahsus Gazete'** de yazıları çıkmıştır(18).

İhsan Raif (1877-1926): Köse Raif Paşa'nın kızıdır. Özel öğrenim gördü. Fransızca öğrendi. Şarkılar yazıp, besteledi. Kadın şairler içinde hece vezni ilk kullanan odur. Şiir kitabı **Gözyaşları (1914)'dır**(19).

Naciye Hanım: Hayatı hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. 1919 yılında **Asrî Kadımlar Cemiyeti** üyeleri arasındadır. 20 Mayıs 1919'daki Üsküdar Mitingi'nde cemiyet adına konuştuğunu biliyoruz(20).

Gülsüm Kemâlova: Konferansın düzenlendiği sırada, Rusya Darülfünunu Riyaziye şubesi öğrencisidir(21). Üç kız arkadaşı ile birlikte, Rusya'dan Hilâl-i Ahmer'e yardım etmek ve Türkiye'deki hanım kardeşlerini uyanışa davet etmek amacıyla gelmişti(22). Bu toplantıya katılmadan önce 2 kanunisanı 1913 tarihinde "Şimal Türklerinden Petersburg Darülfünunu talebâtından Ümmügülsüm Kemâlova, Meryem Pataşova, Rukiye Yunusova, Meryem Yakubova" imzasıyla, "Müdafaayı Milliye Cemiyeti'nin Heyeti Faalesine teklifimiz" başlıklı bir mektup göndermişlerdir(23).

Darülfünun Konferans salonundaki ilk toplantı 26 Kanunisanı 1328 (8 Ocak 1913), ikinci toplantı

ise, 2 Şubat 1328 (15 Şubat 1913) tarihinde yapılmıştır. Böyle bir organizasyona girilmesi için ilk teşebbüs yukarıda belirttiğimiz gibi, Rusya'dan gelen bir mektupla olmuştur. Ümmügülsüm Kemâlova, Meryem Pataşova, Rukiye Yunusova, Meryem Yakubova isimli hanımlar, Müdafaa-yı Milliye Cemiyeti'ne yazdıkları bu mektupta bazı tekliflerde bulunuyorlardı (2 Kanunisanı 1913). Bu teklifler şöyle sıralanmıştır:

1. İane toplamak için hanımlardan oluşturulan bir heyet kurulmalı. İstanbul bölümlere ayrılarak, hanımlar bu bölgelerde yardım toplamalıdır. Bu hanımlar kendilerinin de her türlü işlerde yardımcı olabileceklerini belirtiyorlardı.

2. Hanımlar arasında konferanslar düzenlenmelidir.

3. Harp alanına gitmek için hanımlardan fırkalar kurulmalı, bunlar yaralıları tedavi etmeli, yemek hazırlamalı, gerekirse vatan müdafaasında can vermelidir.

4. Hanımlar Padişaha müracaatla onun da vatan müdafaasında bulunmasını istemelidirler. Halide Edip'in "Âl-i Osman'a" hitaben Türk Yurdu Mecmuasında yazdıklarının icrası gerekmektedir(24).

İlk toplantının himayesini Prenses Nimet Hanım(25), ikinci toplantının himayesini ise Nazime Sultan üstlenmiştir(26). Toplantıya ilgi oldukça fazla olmuştur. İlk toplantıya 4-5 bin civarında hanım katılmıştır(27). İkinci toplantı ise, saat ikide başlayacağı halde, salon saat birde dolmuştur(28).

Toplantının önemli bir özelliği, vatanın tehlikeye düşmesi halinde, değişik fikir akımlarının etkisi altındaki hanımları bir araya getirmesidir. Bunlardan en belirgin şahsiyetler, Fatma Âliye (İslamcı), Halide edip (Türkçü), Nigâr Bint-i Osman' (Batıcı)'dır. Konuşmacıların hepsi de vatanın kurtuluşu için çeşitli tedbirler teklifinde bulunuyorlardı.

Fatma Âliye daha çok İslâmî duygulara hitap ediyordu. Kuran-ı Kerim'den örnekler vererek, insanlarımızın bu durumda yardım etmesi gerektiğini anlatıyordu. Kadının dünyadaki ve İslâm'daki yerini belirterek, "Hak yolunda çalışan kadın ile erkeğin kazanacağı sevap hep birdir, farkı yoktur" diyordu. Bu toprakların ecdadımızın kanları ile alındığını vurgulayan Fatma Âliye, sözlerine şöyle devam ediyordu: "Ö ecdat, kadınların da ecdadıdır, bu vatan kadınların da vatanıdır. Millet'in istikbaline kadının istikbali de dahildir. Zira, bu millet'in yarısını da kadınlar teşkil ediyor"(29).

Fatma Âliye, gelişen olaylar karşısında Batı'nın

kayıtsız kalmasından şikâyet ediyor, Türkün dokuzuncu Haçlı seferi karşısında kaldığına işaret ediyordu: "Avrupa kan döküldüğünü istemiyordu. Avrupa taassup istemiyordu. İnsanlığa aykırı hallerde müsaade etmeyecek idi. İşte hep bu sözler şu muharebede vukua gelen faciaları, bu medenî âlemin fütursuzca seyreyleyeceğine, insaniyet nâmına mâni olmayacağına ihtimal verdirmezdi. Nereden hatıra gelirdi ki, dökülmek istenilmeyen kan, İslâm kanı değilmiş. Tasavvur olunabilir mi idi ki, insaniyet namına ilân eyledikleri merhametten İslâmlar hariç tutulabiliyormuş... Bu durumda yalnız Allah'ımız var..." "İslâm şimdiye kadar Cenâb-ı Hak'ka güvenerek ve ondan yardım isteyerek çalışma yolunda ilerledi. Sekiz Haçlı seferinin imha arzusunda kurtuldu. Biz de o zamanki ecdadımız gibi çalışırsak, Allah'ın hoşnutluğunu sağlayarak kurtulmuş oluruz..."(30)

Gülsüm Kemâlova, İslâm tarihindeki kadınlardan örnek veriyor, "Vatan ve millet yolunda erkekler ile muharebeye gidip can veren, erkekleri gayrete getiren, onların hizmetinde bulunan eski İslâm kadınlarını, büyük anamız Hz. Aişe'yi hatırımıza getirelim, onlardan ibret alalım. Biz müslüman kadınları da bugün kendimizin varlığını gösterelim" diyordu(31). Ayrıca, Rusya'daki milyonlarca Türkün, Osmanlı'nın başına gelen felaketlerden dolayı gözlerinin yaşlı olduğunu bildiriyor, Rumeli hezimetinin karşısındaki duygularını şöyle ifade ediyordu: "Düşman ayakları altında çiğnenen aziz kardaşlarımızın kemik şakırtıları kulaklarımıza kadar geliyor, onların mazlum gölgeleri geceleri rüyama giriyor. Hepsisi de "intikam: Bizi unutmayınız(1)..." diye bağıyorlar... Bu halde hanımefendiler, nasıl oluyor da biz evlerimize kapanıp, vaktimizi sükût içinde geçirmeye vicdanımız tahammül ediyor?"(32).

Fehime Nüzhet Hanım yine dinî duygulara hitaben, "Sultanlar, hanımefendiler, veriniz. Vatari için veriniz, din için veriniz. Kilise olan camilerin, yıkılan minarelerin, susturulan ezan seslerinin, yırtılan ırzların, dökülen kanların, çiğnenen toprakların intikamlarının alınması için veriniz. Mal Hatun size bakıyor, onun üstünde Muhammed size bakıyor. Herkesi esaretten kurtaran dinimizin esir olduğunu görmek için mi bekliyorsunuz?... Veriniz Allah rızası için, Peygamber rızası için veriniz" diye feryad ediyordu(33).

Naciye Hanım ise, konunun sadece Türklerin problemi olmadığını, tüm İslâm âlemi için bir problem olduğunu şöyle vurguluyordu: "Bugün İslâmî yet için hakiki bir kıymet var. Biz Rumeli'ndeki fâ-

cialara karşı kayıtsız kalırsak, bütün İslâm âleminin bir sığınağı olan saltanat tahtını da tehlikede bırakırız, o zaman müslümanlığın dayanağı neresi olur?"(34).

Gelişen milletçilik akımından etkilenen hanımlarımız ise meseleye farklı bir gözle bakıyorlardı. Bunlardan biri olan Halide Edip Hanım, problemin temel kaynağını Türklük şuurunun unutulmasına bağlıyordu: "Kurtuluş için, dindar, haysiyetli, çalışkan olmakla beraber, başka bir şey daha lâzımdır. O da her şeyden evvel şiddetle Türk olmaktır. Bir millet, millet halinde kalmak, öteki milletlere karşı mevcudiyetini muhafaza etmek için mutlak milliyetperver olmalıdır. Bu milliyetperverliktir ki, Türk milletini evvela büyük bir millet yapmış, bu hissin bizden gitmesi de tarihi şerefimizi eksiltmiş, bizi kuvvetten düşürmüştür. Yine düşmanlarımızı da bu milliyetperverliktir ki, onları yarım asır evvel hâlâ bugün sütçülerimiz, bilmem daha nelerimiz diye tahkir ettiğimiz Bulgarları bir millet, Avrupa'nın hatırı sayacağı bir millet haline getirmiş, Fatih'lerin, Selim'lerin hüküm sürdüğü Türk ülkelerini onlara çiğnetmiştir.

Milleti ile iftihar etmeyi bilmeyen, milletini sevmeyi bilmeyen, milliyet hisleri ile uyanması en geride kalan bir millet mâteessüf bizler, Osmanlı Türkleriyiz." (..) Milliyetimizi sevmemek, bizi memlekete kayıtsız yapmıştır. Memleketi baştan başa dolayanlar " Türkler memleketine yabancı" derler... Bunun birinci sebebi milliyetimizi sevmenin, onu iftihar edecek, kendisine hürmet edilecek bir hâle koymanın hatırımıza hiç gelmemesidir."

"Büyük dedelerimiz Türkistan'dan buraya, bu memleketlere ilk geldikleri vakit, birkaç yüz kişilik bir kabile idiler. Fakat yüreklerinde hamiyetli ve azimkar bir Türklük vardı. Bir avuç adamın yüreğinde Türklüğün tuttuğu yüksek yer o kadar büyük ve metin idi ki, o kadar şan ve şerefi izzeti muhafaza eyleyerek bir millete mensubiyetlerini hissediyorlardı ki bu hisleriyle, bu güzel gururları, temiz ahlâkları ve kabiliyetleriyle kendilerinden yüzlerce defa büyük milletler arasında devlet kurdular. Yüz elli senedir paylaşılmakla bitmeyen bu muazzam memleketi zaptettiler. Biz onların evlatları ne kadar azimli ve büyük adamların evlatları olduğumuzu unuttuğumuzdandır ki, milletine güvenen daha küçük milletler milletlerini ileri götürmek için kadın-erkek dişleri tırnaklarıyla otuz senede birer Avrupa milleti olan, küçük milletler geldiler, bizi yeniyorlar..."

"Bugüne kadar küçük bir Bulgaristan'ı, koca-

man Türkiye'den güzel, bakımlı görmeye tahammül ettik. Halbuki tahammül etmeyecektik. Türkiye küçük bir Bulgaristan gibi değil, dünyanın en büyük memleketleri gibi mâmur olacaktı. Eğer olmadı ise, kabahat kimde? Türk olmasını unutan bizlerde, erkek ve kadında da! Tabii, kadınlar bu gün "Kabahat neden bizde" derler değil mi? Evet kadınlarda da(1). Türk kadınları her şeyden evvel Türk kadını olduklarını hissetseydiler, çocuklarına Türklük şuru aşılasaydılar, memleket pek başka olurdu..." Eğer çocuklarımıza Türklük şuru aşılsak, memleket değişir."

Bundan sonra konuşmasına tarihten örnekler vererek devam eden Halide Edip Hanım, Almanların, Fransızların da bizim gibi durumlarda kaldıklarını, ancak bundan milliyet duygusu ile kurtulduklarını belirtiyordu. Artık yapılacak şeyin eski Türk hakanının sözlerini yerine getirmek olduğunu söylüyordu: "Türk milleti için gece uyumadım, gündüz rahat etmedim, ölünceye kadar çalıştım."(35)

Kız İdadisi öğrencilerinden Firdevs Hanım ise, eski görkemli günlerden söz açarak, o devirde kadınların da bedenlen erkeklerimize yardım ettiğini belirtiyordu. "Hanımlar nerede kaldı o kan? O hayat, o Türk kanı nerede kaldı?" diye soruyordu(36).

Zengin tarihî birikime sahip olduğu anlaşılan Naciye Hanım, Kartaca, Roma, İsveç gibi devletlerin de başına büyük güçlükler geldiğini anlatıyor, bundan kurtulabildiklerine dikkatleri çekmeye çalışıyordu: "Milletin bağrından çıkan kuvvete ordular karşı koyamıyor... Silahı omuzunda serhadde giden bir asker arkasında milletini ve bilhassa milletin kadınlarını her türlü fedakârlığa hazır görürse, o asker demirden bir kale şeklinde müdafaada bulunur" diyordu(37).

Konferansta dile getirilen fikirlere bakacak olursak, hanımlarımızın bir çok konudan haberdar olduğu görülür. Devletin, düştüğü kötü durumdan kurtarılması için ileri sürdüğü fikirler ve teklifler önceki yıllarda teşekkül etmiştir. Dünyada olup biten olaylardan ders alma eğilimleri vardır. Türk ve dünya tarihine hâkim oldukları, bir takım ekonomik çözüm yollarından bahsettikleri görülür. Meselâ, Nakiye Hanım İsveçlilerin "Fedakârlık Haftası"ndan bahseder. Bizim hanımlarımızın da onlar gibi küçük mutfak tasarruflarını bir araya getirerek büyük meblağlar oluşturabileceğini belirtir(38).

Nezihe Muhlis ise, ticârete ve sanata önem vermeyip, çocuklarımızı hep memuriyete teşvik etme-

miz neticesi ekonomik sıkıntıya düştüğümüz görüşünü savunur. Onun enteresan bir görüşü daha var. Ona göre zenginlerin sayısı artırılmalıdır. Zenginler fabrika kurdukça, iyi mal ürettikçe, piyasada yerli malı kullanımı arttıkça, esaret zinciri olan anlaşmalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Bu münasebetle yerli malı kullanımı hususunda hanımlardan söz ister. Ona göre iktisadî hakimiyete sahip olmayan bir millet, hiç bir vakit devamlılığını temin edemez. Askerî kuvvet, ekonomide güçlü olursa sağlanır. İktisadî gelişme için yapılması gerekenleri ise şöyle sıralamaktadır:

1. Ticâret ve sanayi ile uğraşanları teşvik etmeli,
2. Çok mecbur kalmadıkça, yabancı mallara rağbet etmemeli, yerli malı kullanılmalı,
3. Ticarî kusuru olan tüccarlarımızın kusurlarını affedip, ıslahına çalışmalı(39).

Fehime Nüzhet ise, devletin çıkardığı 5,5 milyon liralık tahvillerden alınmasının bir borç olduğunu belirtir).

Eğitim üzerinde duran Huriye Bahâ Hanım, meselenin buradan kaynaklandığını belirtir. Osmanlı okullarının yetersiz olduğundan, özellikle ibtidai mekteplerine ihtiyaç olduğundan bahseder. Ona göre, Almanya, Fransa, Japonya gibi devletler okullar sayesinde ilerlemişlerdir*(41).

Yine eğitim üzerinde duran, Nezihe Muhlis, bir Fransız'ın güzel bir sözünü okuyordu: "Milletler evvela mektep meydanında harp ederler ve irfan sahasında manen galip olanlar maddeten muzaffer olurlar." Ona göre mağlubiyetin en önemli sebeplerinden biri de mekteplerimize karşı kayıtsız ve ihmalkâr oluşumuzdur. Halbuki ilk millî terbiye ana kucağında ve burada alınır. Okul programları hazırlanırken, muhitin siyasi ve içtimaî ihtiyaçlarına dikkat etmek gerekir. "Memleket her şeyden evvel gelecek nesilleri hazırlayacak ciddi irfan müesseselerine muhtaçtır." (42)

Bazı hanımlarımız da erkeklerin teşvik edilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Mesela, Gülsüm Kemâlova'ya göre, fırkalar kurarak bizzat askerin yanında olunmalıydı(43). Kız İdâdîsi öğrencilerinden Zehra Hanım(44) ve Naciye Hanımlara göre Mücadeleye katılmayan erkekler vatan müdafaasına çağrılmalıdırlar(45).

Bunlardan başka nakdî veya aynî yardımlar yapılabilirdi. Gülsüm Kemâlova'ya göre, "İnsan böyle zihniyetlerden ârî olarak pek güzel yaşayabilir, fakat namussuz yaşayamaz... Bugün vatan, millet, namus için her şeyimizi feda edecek ve her şeye katlanacak bir günümüzdür."(46) Nakiye Hanım ise bu

konuda şöyle diyordu: "Paralarımızı, camilerimizin meyhaneye dönüştürülmesi için düşman eline mi bırakacağız? Elmaslarımızı madamlarının, kiliselerin tezyini için mi saklayacağız? Yoksa katil düşmanın süngüleri karşısında titrerken mi takacağız? Ne bekliyoruz?... Düşman, Hilafetimizin merkezi sevgili İstanbul'umuza tecavüz ayağını atmak, camilerimize haç takmak istiyor, daha ne duruyorsunuz?"(47) Fehime Nüzhet Hanım ise bu konuyu şöyle dile getiriyordu: "Düşman ayağına çiğnettığımız mübarek topraklara dökülen ecdat kanları yüzümüze aks ederek kırmızı bir utanç örtüsü teşkil ediyor... Paralarımızı Bulgar neferlerinin zevklerinin masrafını ödemek için mi saklayacağız? Aylardan beri kafile kafile, hasırdan çatılı, öküzlere takılı, seyyar evleriyle sefil ve perişan Payitahttan geçip Anadolu'nun mübarek ocağına misafir olan vatandaşlarımız gibi biz de yakın bir günde yola çıkmaya mı hazır olacağız? Hayır, bin kere hayır!..."(48)

Nakiye Hanım'a göre bunların hiç birine gücü yetmeyenler, hiç olmazsa sağlık hizmetlerinde çalışmalı. Hilâl-i Ahmer'e dikiş dikmeli, bunları da yapamıyan hanımlar dua etmelidir).

Toplantı sonunda Halide Edip Hanım'ın şu üç teklifi kabul edilir ve gerçekleştirilir:

1. Bütün Osmanlı kadınları namına orduya telgraf çekmek,
2. Rumeli'deki cinayetlere karşı Müdafaa-i Milliye'ye yardım etmeleri için, Hindistan, Türkistan, Rusya vs. müslüman kadınlarına telgraf çekmek,
3. Rumeli'deki olayları protesto ve durdurulma sına çalışmalarını için Avrupa kraliçelerine telgraf çekmek (50).

Rumeli faciası karşısında Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı görüşleri savunan konuşmacıların birleştiği, zengin muhtevaları ve hitabet kabiliyetleri ile tesirli oldukları bu toplantıda, bol miktarda yardım toplanmıştır. Orada bulunan hanımlar üzerlerinde kıymetli ne varsa vermişlerdir. Bunların arasında gözlük gibi çok tabii ihtiyacı olan eşyasını bile verenler vardır*(51). Hatta elinde bir mecdiyesi kalan bir hanım, "Kadıköy'e gideceğim, bana araba ve varup parası on kuruş yeter, bunun üstünü de alınız" diyordu(52). Diğer yolda üşüyeceğini bile bile, üstündeki kürkünü bağışlıyordu(53). Gülsüm Kemâlova'nın anlattığına göre, Rusya'daki Türk kadınları da Türk ordusu için kıymetli eşyalarını bağışlamışlardı(54). İlk toplantı sonunda Müdafaa-i Milliye yardım kutularından dokuz tanesi, Hilâl-i Ahmer yardım kutularından üç tanesi ağzına ka-

dar yüzük, küpe ve bileziklerle dolmuştur. Bunlar Müdafaa-ı Milliye'ye teslim edilmiştir(55). İkinci toplantı sonunda da hitabet kürsüsünün üzeri mücevher ve altınlarla, ellerde gezdirilen kutular paralarla dolmuştur. Bunlar da Müdafaa-i Milliye'ye teslim edilmiştir(56).

Ruşen Zeki'ye göre bu konferans kadın faaliyetlerinin bir dönüm noktasıdır, Bundan sonra faaliyetlerde bir hareketlenme ve ilerleme görülmüştür. Her tarafta konferanslar verilerek kadınlar aydınlatılmaya başlanmış, cemiyetler artırılmıştır(57). Bal-

kan Harbi'ne kadar kurulan kadın derneklerinin sayısı 8 iken daha sonra bu sayının 32'e yükselmesi(58) göz önüne alınacak olursa, Ruşen Zeki'nin bu görüşüne katılmak mümkündür. Kadın faaliyetleri çok daha önceki yıllarda başlamıştır. Ancak, gerek Meşrutiyetin getirdiği demokrasi hareketi, gerekse bu dönemdeki harpler (Trablusgarp, Balkan Harpleri, I. Dünya Savaşı) kadının sosyal hayata girmesini kolaylaştırmış, hatta zarurî kılmıştır. Bu hareketler Millî Mücadele ve Cumhuriyet dönemindeki kadın faaliyetlerine de örnek olacaktır.

DİPNOTLAR

1. Cumhuriyet öncesinde Türk kadınının sosyal hayattaki yeri hakkında bkz. Şefika Kurnaz, **Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını** (1839-1923), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enst. Ankara 1988.
2. **Darülfünun Konferans Salonu'nda Kadınlarımızın İctimaları**, Tanin, İstanbul 1329, s.54-55.
3. a.g.e, s.55-57
4. a.g.e, s.75-79
5. a.g.e, s.69
6. a.g.e, s.14
7. Fatma Âliye'nin ölüm tarihi bir çok kaynakta 1924 olarak gösterilmektedir. Bu yanlışlığın, İbrahim Alaaddin Gövsa'nın **Türk Meşhurları Ansiklopedisi'nden** (1946) kaynaklandığını sanıyoruz. Araştırmamız sonucu onun, 13 Temmuz 1936 tarihinde öldüğünü tesbit ettik. (**Cumhuriyet** 14 Temmuz 1936; Behçet Necatigil, **Düz Yanlar I, Bütün Eserleri S**, Haz. Ali Tanyeri-Hilmi Yavuz, İst.1983, s.143.
8. Turhan Tan, "Unutularak Ölen Bir Edip, Fatma Âliye Kimdir? Neden Meşhur Olmuştur?", **Cumhuriyet**, 15 Temmuz 1936; Nihat Sami Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, c.II, İst. 1971, s.993-994; Behçet Necatigil, **Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü**, İst. 1980, s.150; Müjgen Cunbur, **Türk Kadın Yazarları Eserleri Bibliyografyası (1928-1955)**, s. 11.
9. Tan, a.g.m.
10. Bkz. Kurnaz a.g.e, s. 68-69
11. Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Ankara 1982, s.74.
12. Cahit Çaka, **Tarih Boyunca Harp ve Kadın**, Ankara 1948, s.36.
- 13- Necatigil, a.g.e, S.12.
14. İ Enginün-M. Cunbur-C. Özdemir, **Milli Mücadelede Türk Kadını**, Ank. 1983 s.64.
15. Mim Kemâl Öke, "İngiliz Belgelerinde Türkçülük (1916-1918)", **Türk Yurdu**, VIII/1 (Şubat 1987), s.17.
16. İ Enginün, "Halide Edip Adı var, **Türk Dili ve Edebiyatı Ans.**, c.I, İst. 1977, s.36-38; Eerit Ragıp Tuncor, "Ölümünün Altıncı Yılında Halide Edip Adıver", **Türk Kadını**, IV/45 (Şubat 1970) s.20.
17. Enginün-Cunbur-Özdemir, a.g.e, s.64.
18. Banarlı, a.g.e, s.992; Gövsa, a.g.e, s.285; Tahsin Tunalı, "Avrupa 'ya ün Salan İlk Kadın Şairi Nigâr Hanım ", **Hayat Tarh Mecmuası**, I/12, (1 Mart 1965), s.16-17.
19. Necatigil a.g.e, s.183-184.
20. Afet İnan, **Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri**, İst. 1982, s.108-109
21. Ruşen Zeki, "Bizde Hareket-i Nisvan", **Nevsâl-i Milli**, İst. 1330, s.344.
22. R. Zeki a.g.m, s. 344; **Kadınlarımızın İctimaları**, S.32.
23. Sefahattin Özçelik, "Türk Dünyasında Tesâniüd Ruhunun Teşekkülünde Türkçü Cemiyetlerin Ehemmiyeti*", **Türk Yurdu**, VIII/3 (Nisan 1987), s.22.
24. TİTEA 141/LVI.99'dan naklen, Özçelik, a.g.m, s.22. Halide Edip, "Padişahımızca ve Şehzadelerimize " hitaben yazdığı yazıda, Padişahın ve Şehzadelerin bizzat ordu başına geçmesini istemektedir. (**Türk Yurdu** 1328-1329
- 25- **İctimalar**, s.5
- 26- a.g.e, s.53
- 27- a.g.e, s.5.
- 28- a.g.e, s.53.
- 29- a.g.e, s.9.
- 30-a.g.e, s.58-59.
- 31-a.g.e, s.12-
- 32- a.g.e, s.11
- 33- a.g.e, s.108.
- 34- a.g.e, s.33.
- 35- a.g.e, s.39-46.
- 36- a.g.e, s.30.
- 37- a.g.e, s.33-35.
- 38- a.g.e, s.25.
- 39- a.g.e, s.89-92.
- 40- a.g.e, s.109.
- 41- a.g.e, s.70-71.
- 42- a.g.e, s.87-88
- 43- a.g.e, s.12
- 44- a.g.e, s.29.
- 45- a.g.e, s.33.
- 46- a.g.e, s.13
- 47- a.g.e, s.23-24.
- 48- a.g.e, s.20.
- 49- a.g.e, s.25-26.
- 50- a.g.e, s.46-47
- 51- a.g.e, s.50

52- a.g.e, s.104-/05.
53- a.g.e, s.111
54- a.g.e, s.13. Rusya'daki Türk Kadınları Os
manlıdaki gelişmeler karşısında kayıtsız kalmıyorlardı. Bu ilgi
öylesine kuvvetli idi ki, Trablusgarp yenilgisi karşısında, Peters-
burglu bir kadın kederinden intihar etmişti. (a.g.e, s.14).

55- a.g.e, s.50
56- a.g.e, s.111
57- Ruşen Zeki a.g.m, s. 344.
58- Meşrutiyet Dönemi Kadınlarının Cemiyet Faaliyetleri İçin
Bkz. Kumaz, a.g.e, s.133-147.

KAYNAKLAR

(AD/VAR), Halide Edip,"
AFET İNAN, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevle-
ri*, İst. 1982.
BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, c.II, İst
1971.*
CAPORAL, Bernard, *Kemâlizmde ve Kemalizm Sonrasında
Türk Kadını*, Ank 1982. *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1936.
CUNBUR, Müjgan, *Türk Kadın Yazarları Eserleri Bibl.
(1928-1955)*, Ank. 1955.
ÇAKA, Cahit, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Ank 1948.
Darülfünun Konferans Salonu'nda Kadınlarımızın içtimaları,
İst. 1329
ENGİNÜN, İnci, "Halide Edip Adıvar", *Türk Dili ve Edebi-
yatı Ansiklopedisi*, c.I, ist. 1977, s.36-38. ENGİNÜNİ-
CUNBUR-M. ÖZDEMİR, *MM Mücadelede Türk Kadını*,
Ank. 1983. GÖVSA, Alaaddin, *Türk Meşhurları Ans.* 1946.

KURNAZ, Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını
(1839-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ün.
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enst. Ankara 1988.
NECATİGİL, Behçet, *Düz Yazılar I, Bütün Eserleri* 5, Haz Ali
Tanyeli, Hilmi Yavuz, İst. 1983. *Edebiyatımızda İsimler
Sözlüğü*, İst. 1980. ÖKE, M. Kemâl, "İngiliz Belgelerinde
Türkçülük (1916-1918)", *Türk Yurdu*, VIII/I (Şubat 1987).
ÖZÇELİK, Selahattin, "Türk Dünyasında Tesanüd Ruhunun
Teşekkülünde Türkçü Cemiyetlerin Ehemmiyeti", *Türk Yurdu*,
V///3 (Nisan 1987).
Ruşen Zeki, "Bizde Hareket-i Nisvan", *Nevsâl-i Millî*, İst. 1330.
TAN, Turhan, "Unutularak ölen Bir Edip, Eatma Âliye Kim-
dir? Neden Meşhur Olmuştur?" *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1936.
TUNAL, Tahsin, "Avrupa'ya Ün Salan İlk Kadın Şairi Nigâr
Hanım", *Hayat Tarih Mec.*, 1/12 (1 Mart 1965). TUNCOR,
Ferit Rağıp, "Ölümünün Altıncı Yılında Halide Edip Adıvar",
Türk Kadını, IV/45 (Şubat 1970).